
До 75-річчя заснування Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка

УДК 58(092)

Н.В. ЧУВІКІНА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ВНЕСОК РОДИНИ ДУДІКІВ-ХАРЧЕНКО У НАУКОВУ РОБОТУ ТА СТВОРЕННЯ КОЛЕКЦІЙ РОСЛИН НАЦІОНАЛЬНОГО БОТАНІЧНОГО САДУ ім. М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ

Показано внесок двох поколінь родини селекціонерів-квітників (Ф.С. Дудіка, К.Д. Харченко та Н.М. Дудік) у створення колекцій рослин та наукову роботу Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. Простежено життєвий шлях науковців — представників цієї родини.

Над створенням унікальних колекцій рослин Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України працювало кілька поколінь людей, закоханих у свою справу.

Часто в Саду працювали цілими родинами, найславетніша з них — родина Дудіків-Харченко. Кандидати біологічних наук селекціонери-квітникарі Федір Степанович Дудік та Катерина Дмитрівна Харченко та їхня невістка — доктор біологічних наук Ніна Михайлівна Дудік загалом віддали Ботанічному саду 82 роки творчої праці.

Федір Степанович Дудік народився 20 лютого 1903 р. у с. Зубовичи Томашевського повіту Холмської губернії (нині територія Польщі) в родині сільського вчителя. На початку Першої світової війни родина евакуювалася до Чернігова.

Катерина Дмитрівна Харченко народилася 5 грудня 1908 р. у с. Вересеч Ніжинського району Чернігівської області.

З 1928 по 1931 р. вони разом навчалися на агрономічному факультеті Чернігівського інституту технічних культур. Під

час навчання в інституті познайомилися і у 1930 р. одружилися. Разом виховали двох синів — Євгена та Віталія.

Отримали спеціальність "агроном технічних культур". Ще під час навчання познайомилися з Миколою Миколайовичем Гришком, який у 1931 р. викладав у цьому інституті.

По закінченні навчання Федір Дудік разом з Катериною Харченко працювали у Всесоюзному науково-дослідному інституті коноплі у м. Глухові Чернігівської обл. На той час конопля була дуже цінною прядильною культурою. У 1935–1936 рр. Катерина Дмитрівна продовжила навчання в агропедагогічному відділі Харківського сільськогосподарського інституту.

У 1938 р. родина Дудіків переїхала на Далекий Схід, де Федір Степанович обійняв посаду директора селекційної станції, а Катерина Дмитрівна очолила держсортоділянку. Там проходили випробування нові злакові та інші культури, дуже потрібні народному господарству. Під час Великої Вітчизняної війни Ф.С. Дудік служив у Червоній Армії в Забайкальсько-Амурському воєнному окрузі.

Після демобілізації Ф.С. Дудіка родина повернулася в Україну, і, на запрошення М.М. Гришка, з квітня 1946 р. подружжя по-

К.Д. Харченко та Ф.С. Дудік

чало працювати у відділі квітництва Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (нині — Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України).

У березні 1944 р. під керівництвом видатного вченого академіка М.М. Гришка відновилося будівництво Ботанічного саду, розпочате ще у 1935 р. За його безпосередньої участі був розроблений науковий план будівництва Ботанічного саду і здійснено основні роботи з планування території, збирання колекцій, формування ландшафтів. Багато перших працівників Ботанічного саду були або учнями, або співробітниками М.М. Гришка в довоєнні роки. Реалізуючи такий складний задум, як будівництво Ботанічного саду практично на голому місці,

Ф.С. Дудік зі своїми помічниками

Микола Миколайович хотів бачити поряд людей, ділові якості яких він добре знав. Заслуги повоєнного покоління ентузіастів, переважно колишніх фронтовиків, неоціненні, адже саме завдяки їхнім зусиллям створено унікальний за своїм складом і розмірами Ботанічний сад.

Федір Степанович Дудік разом з дружиною активно включилися у розбудову Саду. Колектив був дружний, всі працювали з великим запалом. Восени 1946 р. у Київ почали приходити вагони з посадковим матеріалом, закупленим за репарацією в Німеччині, а також отриманим з різних куточків колишнього Радянського Союзу. По прибутті вагони слід було негайно розвантажити, саджанці розподілити між відділами, швидко посадити або прикопати для весняної посадки. Незважаючи на великий обсяг робіт, люди працювали натхненно.

У Ботанічному саду Федір Степанович разом з Катериною Дмитрівною активно працювали над створенням колекції багаторічних квітничково-декоративних рослин, зокрема хризантем, флоксів, півників, півоній, гладіолусів, жоржин тощо. Ф.С. Дудік особливо захопився селекцією жоржин.

У червні 1954 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему "Биологические особенности, пути улучшения и использования георгин". Виведені ним сорти жоржин щорічно демонструвалися у павільйоні квітництва Всесоюзної виставки досягнень народного господарства у Москві. За сорти, репрезентовані там, Федір Степанович був нагороджений медалями та дипломами. Не обходилися без жоржин селекціонера Ф.С. Дудіка і традиційні київські виставки квітів. Активно працював він і над поповненням колекцій жоржин Ботанічного саду. Так, у 1958 р. ця колекція налічувала 174 сорти іноземної селекції, 67 сортів вітчизняної селекції та 35 зразків без назв.

За своє, на жаль, недовге життя Федір Степанович встиг зробити дуже багато. Кількість виведених ним сортів жоржин становить понад шість десятків, але він не

Сорт жоржини 'Альонушка'. Малюнок О.О. Пироженка

встиг оформити на них авторські свідоцтва, і лише у 1967 р., вже після його смерті, Ботанічний сад отримав авторське свідоцтво на один його сорт — 'Альонушка' з ніжними, бузково-рожевими квітками. Інші сорти залишилися, на жаль, без документів, хоча неодноразово були відзначені на різних виставках. Сорт 'Марійка' з ніжно-рожевими квітками був відзначений дипломом першого ступеня на Міжнародній виставці в Ерфурті [4, 5].

Велика робота проведена Федором Степановичем із впровадження нових сортів, виведених науковцями Ботанічного саду, в зелене будівництво. Саме він був автором проекту і творцем колекційного розсадника багаторічних квітничково-декоративних рослин. Раніше частини цієї колекції розміщувались у різних частинах Саду. Наприклад, тюльпани, нарциси та інші цибулинні росли помірж плодовими деревами та обабіч доріг, інші багаторічники — на ділянках біля оранжерей, між оранжереями і тротуаром, біля гірки сукулентів тощо. Така розкиданість ділянок та їхня віддаленість одна від одної (іноді понад кілометр) ускладнювали догляд та охорону рослин.

У 1959 р. Федір Степанович Дудік отримав звання старшого наукового співробітника. Того ж року вийшла з друку його монографія "Культура жоржини", в якій був узагальнений досвід багаторічної праці. Ця

Серед жоржин. М.І. Бондар та Ф.С. Дудік

монографія і досі не втратила своєї наукової цінності. Його наукові праці присвячені питанням селекції, біології та агротехніки багаторічних квітничково-декоративних рослин. Багато статей були написані у співавторстві з К.Д. Харченко.

27 квітня 1960 р. Федір Степанович Дудік передчасно пішов із життя.

Уся родина вчених була закохана у квіти, такими вони й залишилися в пам'яті колег. Як згадувала невістка Катерини Дмитрівни Харченко, Ніна Михайлівна Дудік, ця тендітна жінка мала мужність і в дощ, і в холод виходити до своїх рослин, виховувала їх мов дітей [1].

Сорти, створені Катериною Дмитрівною Харченко, також неодноразово були окрасою виставок не лише в Україні, а й у близькому і далекому зарубіжжі, і, на думку фахівців, відрізнялися від сортів іноземної селекції більшою пристосованістю до умов Лісостепу України, високою декоративністю, зимостійкістю, посухостійкістю, стійкістю до шкідників і хвороб, різними строками цвітіння. Вони неодноразово отримували нагороди на виставках.

У Ботанічному саду Катерина Дмитрівна працювала з 1946 по 1980 рр. У 1956–1960 рр. під керівництвом академіка М.М. Гришка навчалася у заочній аспірантурі за спеціальністю "акліматизація рослин". Кандидатську дисертацію на тему "Биоло-

К.Д. Харченко, праця над текстом

К.Д. Харченко з флоксами

гические особенности и выведение новых сортов метельчатого флокса" захистила у квітні 1963 р. в Інституті ботаніки. Наукове звання старшого наукового співробітника за спеціальністю "ботаніка" отримала у 1966 р. Займалася вивченням та селекцією квітникових рослин (півоній, хризантем, флоксів, півників, гладіолусів), створила великий гібридний фонд цих рослин. Автор

сорту гладіолуса 'Айсберг', 7 сортів півників, 12 сортів півоній, 7 сортів флоксів та 8 сортів хризантем. Очолювала роботи зі створення і вивчення колекцій багаторічних квітникових рослин, розробила методи культури півоній, гладіолусів, флоксів, хризантем тощо. За роботи в галузі селекції квітникових рослин у 1982 р. відзначена премією ім. В.Я. Юр'єва. Протягом понад 15 років викладала на курсах майстрів квітництва та декоративного садівництва. За цей час на курсах підготовлено понад 600 фахівців.

Катерина Дмитрівна — автор понад 60 наукових та науково-популярних праць, присвячених культурі різних квітково-декоративних рослин. Серед них — кілька колективних монографій ("Цветы", 1973, "Декоративные растения открытого и закрытого грунта", 1985). У 1968 р. вийшла з друку її книга, написана разом із

К.Д. Харченко серед півоній

Д.Ф. Юхимчуком (Юхимчук Д.Ф., Харченко Е.Д. Многолетние цветы, зимующие в грунте. — К.: Урожай, 1968. — 153 с.), перевидана у 1972 р.

Однією з найулюбленіших її культур були флокси. В Ботанічному саду під її керівництвом та за активної участі вивчено понад 200 сортів вітчизняної та іноземної селекції. Саме флоксам була присвячена її монографія, яка була надрукована у 1975 р. (Харченко К.Д. Флокси. — К.: Наук. думка, 1975. — 159 с.). Розпочинається ця монографія словами: "Флокс — одна з найкрасивіших багаторічних, трав'янистих квіткових рослин відкритого ґрунту". Але найкрасивішими для неї були, мабуть, всі квіти, з якими вона працювала.

Роботу в Ботанічному саду залишила у 72 роки (у 1980 р.), але зв'язки з рідним відділом підтримувала до кінця життя.

Померла Катерина Дмитрівна Харченко 16 квітня 2000 р.

Працювала в Ботанічному саду і невістка Федора Степановича та Катерини Дмитрівни — Ніна Михайлівна Дудік — морфолог, селекціонер квітничково-декоративних рослин, лауреат премії ім. В.Я. Юр'єва.

Народилася Н.М. Дудік 16 серпня 1928 р. в с. Колонтаївка Краснокутського р-ну Харківської обл. Згодом родина переїхала на Полтавщину. У 1948 р. Ніна Михайлівна вступила на біологічний факультет Полтавського педагогічного інституту. У 1949 р. батька перевели на роботу до Києва, і Ніна перевелася до Київського педагогічного інституту, який закінчила у 1952 р. за спеціальністю "викладач біології та хімії". Цього ж року вона вступила до аспірантури при ЦРБС АН УРСР. Перші роки своєї наукової праці присвятила хризантемі. Досліджувала питання акліматизації та селекції хризантем відкритого ґрунту, внаслідок наполегливої праці створила багато гібридів, на 2 з яких отримала авторські свідоцтва: це сорти 'Жемчужна' та 'Купава'. У березні 1956 р. Н.М. Дудік захистила кандидатську дисертацію на тему "Биологические осо-

Н.М. Дудік у 1950-ті рр.

бенности хризантем открытого грунта и пути улучшения их ассортимента".

У відділі квітничарства молода аспірантка познайомила з Федором Степановичем Дудіком, Катериною Дмитрівною Харченко та їхніми синами. Віталій Федорович Дудік став її чоловіком, разом вони виховали сина Віталія та доньку Оксану.

По закінченні аспірантури Н.М. Дудік працювала спочатку молодшим, а з 1960 р. — старшим та провідним науковим співробітником відділу природної флори, де завідувала насінневою лабораторією. Під час роботи у насінневій лабораторії Н.М. Дудік захопилася дослідженням морфології плодів та насіння бобоцвітих. Коло її інтересів включало інтродукцію та акліматизацію бобоцвітих в Україні, вивчення морфології та еволюції плодів і насіння. Вона стала провідним спеціалістом у галузі еволюційної морфології, карпологиї та насіннезнавства інтродуцентів. У 1960 р. отримала наукове звання старшого наукового співробітника за спеціальністю "морфологія рослин". За

Н.М. Дудік у насінневій лабораторії

цикл робіт у галузі інтродукції та морфології у 1981 р. була нагороджена премією ім. В.Я. Юр'єва. Була членом міжнародної асоціації по бобоцвітих і комітету по ідентифікації насіння при міжнародній асоціації з дослідження насіння. Створила класифікацію плодів та насіння світової флори, видала атлас та довідник. У 1982 р. Н.М. Дудік захистила докторську дисертацію на тему "Морфология плодов бобоцветных (Fabales para) в связи с эволюцией".

У 1980 р. директор Ботанічного саду академік Андрій Михайлович Гродзінський, зважаючи на її успішну роботу з хризантемами на початку наукової діяльності, запропонував Ніні Михайлівні посаду завідувача відділу квітниково-декоративних рослин. Майже шість років після цього вона жила проблемами відділу, не полишаючи завідування насінневою лабораторією, з великою мудрістю і гідністю вирішувала всі питання, підтримуючи високий рівень досліджень квітниково-декоративних рослин.

К.Д. Харченко (з квітами) та Н.М. Дудік (у першому ряду) серед друзів (березень 1973 р.)

Н.М. Дудік зі співробітниками відділу квітниково-декоративних рослин на ділянці бузку (1980-ті рр.)

Велику увагу вона приділяла збільшенню колекційного фонду, питанням ефективно-го розмноження та селекції рослин.

Ніна Михайлівна брала активну участь у житті Ботанічного саду, де вона була членом Спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій, а у Раді ботанічних садів України і Молдови керувала комісією із насіннезнавства. Її виступи завжди були продумані і лаконічні [2].

Н.М. Дудік — автор близько 50 наукових праць [3]. Її фундаментальні праці з морфології плодів і насіння бобоцвітих — це вагомий внесок в розвиток теорії інтродукції та акліматизації рослин. Крім наукового значення, вони важливі і для практики, насамперед для працівників насінневих лабораторій, агрономів, лісівників тощо. Наводимо найголовніші з них:

• Дудік Н.М. Лучшие сорта хризантем открытого грунта коллекции Ботанического сада АН УРСР // Акклиматизация растений. Тр. Ботан. сада АН УССР. — К.: АН УССР, 1958. — Т. 5. — С. 88–96.

• Дудік Н.М. Ріст і розвиток хризантем відкритого ґрунту залежно від фотоперіодичного впливу // Вісн. ботан. саду АН УРСР. — 1959. — № 1. — С. 69–74.

• Дудік Н.М. Хризантеми відкритого ґрунту. — К.: Вид-во АН УРСР, 1958. — 70 с.

• Дудік Н.М. Результати 14-річної роботи насінневої лабораторії Ботанічного саду АН УРСР // Акліматизація рослин. Тр. Ботан. саду АН УРСР. — 1959. — Т. 6. — С. 118–121.

• Дудік Н.М., Кондратюк Є.М. Атлас плодів і насіння бобових природної флори УРСР. — К.: Наук. думка, 1970. — 215 с.

· Дудік Н.М. Визначник інтродукованих бобоцвітних України за плодами та насінням. — К.: Наук. думка, 1973. — 162 с.

· Дудік Н.М. Морфологія плодів бобоцвітних в зв'язі з еволюцією. — К.: Наук. думка, 1979. — 211 с.

· Дудік Н.М. Морфологія плодів бобоцвітних (*Fabales* Nagai) в зв'язі з еволюцією: Автореф. дис. ... д-ра біол. наук. — Новосибірськ, 1981. — 35 с.

· Дудік Н.М. Итоги 40-летней работы семенной лаборатории Центрального республиканского ботанического сада // Интродукция и акклиматизация растений. — 1986. — Вып. 6. — С. 10–13.

· Дудік Н.М., Харченко К.Д. Пионы: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987. — 127 с.

· Dudyk N. Morphology of the pods of Leguminales (*Fabales*) // *Advances in Legume Systematics*, part 11. — London: Royal Bot. Garden Kew, 1981. — P. 897–901.

З 1980 по 1986 рр. Н.М. Дудік завідувала відділом квітничково-декоративних рослин, до 1989 р. працювала на посаді провідного наукового співробітника-консультанта, але і після виходу на пенсію не поривала зв'язків з рідним колективом. До неї як і раніше зверталися за консультацією та порадою молоді вчені. Померла Ніна Михайлівна 24 червня 2002 р.

1. Дудік Н.М. Щаслива доля тих квіток, яких торкнулись руки Катерини... // *Квіти України*. — 1997. — № 4. — С. 29.

2. Минченко Н.Ф. Слово о друге // *Интродукция растений*. — 2003. — № 3. — С. 162–164.

3. Особова справа Н.М. Дудік. — Музей історії ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. — 58 с.

4. Чувікіна Н.В. Творчий шлях відомого науковця селекціонера-квітникаря Федора Степановича Дудіка (до 100-річчя від дня народження) // *Интродукция растений*. — 2003. — № 3. — С. 159–161.

5. Чувікіна Н.В. Квітучий сад на землі // *Квіти України*. — 2003. — № 9. — С. 18–19.

Рекомендував до друку П.А. Мороз

Н.В. Чувікіна

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

ВКЛАД СЕМЬИ ДУДИКОВ-ХАРЧЕНКО
В НАУЧНУЮ РАБОТУ И СОЗДАНИЕ
КОЛЛЕКЦИЙ РАСТЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНОГО
БОТАНИЧЕСКОГО САДА им. Н.Н. ГРИШКО НАН
УКРАИНЫ

Показан вклад двух поколений семьи селекционеров-цветоводов (Ф.С. Дудика, Е.Д. Харченко и Н.М. Дудик) в создание коллекций растений и научную работу Национального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины. Освещен жизненный путь ученых — представителей этой семьи.

N.V. Chuvikina

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

CONTRIBUTION OF THE DUDYK-KHARCHENKO
FAMILY IN SCIENTIFIC ADVANCES AND CREATION
OF PLANT COLLECTIONS OF M.M. GRYSHKO
NATIONAL BOTANICAL GARDENS

Contribution of two generations of the Dudyk-Kharченко family — selectionists, flower-growers (F.S. Dudyk, K.D. Kharchenko and N.M. Dudyk) — in creation of plant collections and scientific advances of M.M. Gryshko National Botanical Gardens was shown. The vital way of these family scientists is lighted up.